

ΔΕΛΤΙΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ ΑΪΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

1. Σύντομη παρουσίαση του στοιχείου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

α. Με ποιο όνομα αναγνωρίζεται το στοιχείο από τους φορείς του:

Κεραμική Κουρτζή

β. Άλλη/-ες ονομασία/ες¹:

Εργαστήριο κεραμικής Κουρτζή

γ. Σύντομη Περιγραφή²(έως 50 λέξεις):

Το εργαστήριο κεραμικής της οικογένειας Κουρτζή ιδρύθηκε στην Αγιάσο της Λέσβου το 1820 και από τότε συνεχίζει αδιάλειπτα τη λειτουργία μέχρι σήμερα. Η συμβολή της οικογένειας Κουρτζή στην ανάπτυξη της αγγειοπλαστικής τέχνης στο Αιγαίο είναι μεγάλη. Τα κεραμικά των Κουρτζήδων χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερες τεχνικές, φόρμες και διακοσμητικά μοτίβα, στοιχεία που τους έχουν προσδώσει μια ξεχωριστή ταυτότητα μεταξύ των εργαστηρίων αγγειοπλαστικής στην Ελλάδα. Σήμερα τα νεότερα μέλη συνεχίζουν την οικογενειακή παράδοση, διαφυλάσσοντας και εξελίσσοντας την παραδοσιακή τεχνογνωσία για την κατασκευή κεραμικών διακοσμητικής χρήσης, μινιατούρων αλλά και κοσμημάτων.

δ. Πεδίο ΑΠΚ³:

- ☐ προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις
- ☐ επιτελεστικές τέχνες
- ☐ κοινωνικές πρακτικές-τελετουργίες-εορταστικές εκδηλώσεις
- ☐ γνώσεις και πρακτικές που αφορούν τη φύση και το σύμπαν
- ☒ τεχνογνωσία που συνδέεται με την παραδοσιακή χειροτεχνία
- ☐ άλλο⁴

ε. Περιοχή όπου απαντάται το στοιχείο:

Πύργοι Θερμής – Μυτιλήνη - Λέσβος

στ. Λέξεις-κλειδιά⁵:

¹ Για παράδειγμα, η ονομασία του στοιχείου όπως είναι γνωστή στο ευρύτερο κοινό ή στη βιβλιογραφία.

² Η σύντομη περιγραφή προϋδεάζει με τρόπο γενικό και περιληπτικό τον αναγνώστη για το στοιχείο.

³ Σημειώνεται το πεδίο/τα πεδία Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς στα οποία εμπίπτει το στοιχείο. Για περαιτέρω πληροφορίες σχετικά με τα πεδία βλ. http://ayla.culture.gr/?page_id=4.

⁴ Εφόσον είναι αναγκαίο, συμπληρώνεται μια κατηγορία που δεν περιλαμβάνεται στα ανωτέρω πεδία, λ.χ. Παραδοσιακό Παιχνίδι.

⁵ Οι λέξεις-κλειδιά εξοικειώνουν τον χρήστη με το στοιχείο και τον διευκολύνουν να αναζητήσει περαιτέρω πληροφορίες στη βιβλιογραφία και στο διαδίκτυο.

Κουρτζής, Αγιάσος, Λέσβος, Μυτιλήνη, μαύρα κεραμικά, ζωόμορφα αγγεία, μινιατούρες Αγιάσου, κεραμική τέχνη, λαϊκή τέχνη, πήλινα αγγεία, τσουκαλάδες, τροχός, καμίνι, ξυλοκάμινο, λαγήνα, κουμάρι, στάμνα, κεραμικά μέταλλα, κεραμικά διακοσμητικά

2. Ταυτότητα του φορέα του στοιχείου ΑΠΚ

α. Ποιος/-οι είναι φορέας/-είς του στοιχείου;⁶

Η Ελπίδα Κουρτζή, έκτη διαδοχική γενιά της λειτουργίας του εργαστηρίου.

β. Έδρα/τόπος⁷

Διεύθυνση: Πύργοι Θερμής – Μυτιλήνη – Λέσβος, ΤΚ: 81100

e-mail: elpidaki@gmail.com

url/ siteweb: www.kourtzisartpottery.gr

γ. Περαιτέρω πληροφορίες για το στοιχείο⁸:

Αρμόδιο/-α πρόσωπο/-α

Όνομα: Ελπίδα Κουρτζή

Ιδιότητα: Κεραμίστρια

Διεύθυνση: Πύργοι Θέρμης – Μυτιλήνη, ΤΚ: 81100

e-mail: elpidaki@gmail.com

3. Αναλυτική περιγραφή του στοιχείου ΑΠΚ, όπως απαντάται σήμερα (έως 1.000 λέξεις)

Εδώ και διακόσια χρόνια από την ίδρυση του το 1820 στην Αγιάσο της Λέσβου έως σήμερα, το εργαστήριο Κουρτζή αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά εργαστήρια αγγειοπλαστικής με πανελλήνια αλλά και διεθνή εμβέλεια.

Συνεχίζοντας την οικογενειακή παράδοση, το 2012 η Ελπίδα Κουρτζή, που εκπροσωπεί την έκτη στη σειρά γενιά, αποφάσισε να δώσει νέα πνοή στο εργαστήριο των Κουρτζήδων και να ασχοληθεί επαγγελματικά με την τέχνη του πηλού. Κινητήρια δύναμή της η αγάπη της στην κεραμική τέχνη και η αίσθηση της ευθύνης για τη διαφύλαξη της παραδοσιακής αυτής γνώσης. Σήμερα το εργαστήριο έχει μεταφερθεί από την Αγιάσο στους Πύργους Θερμής, στο πατρικό σπίτι της Ελπίδας.

⁶ Φορέας του στοιχείου μπορεί να είναι, για παράδειγμα, μια κοινότητα στην οποία τελείται ένα δρώμενο, όσοι κατέχουν μια τέχνη, μεμονωμένα πρόσωπα ή και ένα μόνο πρόσωπο που κατέχουν/κατέχει μια γνώση, πρακτική κ.ά.

⁷ Παρατίθενται, για παράδειγμα, τα στοιχεία ενός συλλόγου ή μιας συντεχνίας που πιθανόν εκπροσωπεί τους φορείς του στοιχείου.

⁸ Παρατίθενται τα στοιχεία του προσώπου που μπορεί και διατίθεται οικειοθελώς να παράσχει σε κάθε ενδιαφερόμενο (π.χ. στους μαθητές ενός σχολείου) περαιτέρω πληροφόρηση για το στοιχείο.

Έχοντας λάβει την εμπειρική γνώση από τον παππού της Νίκο και τον πατέρα της Ηλία Κουρτζή ακολουθεί την οικογενειακή τεχνοτροπία εξελίσσοντάς την με νέα σχήματα και σχέδια προσαρμοσμένα στις απαιτήσεις της αγοράς σήμερα. Ιδιαίτερη αγάπη δείχνει για το κεραμικό κόσμημα, με το οποίο ασχολούνταν και ο παππούς της, εμπλουτίζοντας τα παλιά σχήματα και σχέδια με νέα, με αποτέλεσμα να χαράσσει μια νέα πορεία στην παράδοση της οικογένειας. Χρησιμοποιώντας για τη δημιουργία πολλών από αυτά ως πρώτη ύλη τον κόκκινο πηλό Αγιάσου, η Ελπίδα Κουρτζή δημιουργεί πρωτότυπα κεραμικά κοσμήματα, διακοσμημένα με τα παραδοσιακά μοτίβα του εργαστηρίου των Κουρτζήδων, όπως είναι οι μαργαρίτες και τα λουλούδια. Κάθε κομμάτι είναι μοναδικό και δεν επαναλαμβάνεται.

Η Ελπίδα εξακολουθεί να εφαρμόζει για τα κοσμήματά της την οικογενειακή μέθοδο αναγωγικής όπτησης του πηλού, δημιουργώντας τα περίφημα μαύρα κεραμικά. Πρόκειται για μέθοδο ψησίματος, πρωτοπόρα για την εποχή που επινοήθηκε από τον Νίκο Κουρτζή το 1930, με την οποία τα κεραμικά από τον κόκκινο αγιασώτικο πηλό αποκτούν μαύρο χρώμα. Το αποτέλεσμα αυτό επιτυγχάνεται με ψήσιμο σε ειδικό κλίβανο όπου υπάρχει περίσσια καύσιμη ύλη αλλά ελάχιστο οξυγόνο. Εκτός όμως από τα κοσμήματα, η Ελπίδα Κουρτζή συνεχίζει την κατασκευή των παραδοσιακών σχημάτων και μοτίβων του οικογενειακού εργαστηρίου, όπως είναι τα εφυαλωμένα πτηνόμορφα και ζωόμορφα αγγεία, κούπες, διακοσμητικά πιάτα, κανάτες και κανατάκια με τα χαρακτηριστικά διακοσμητικά φυτικά μοτίβα των Κουρτζήδων.

4. Χώρος/εγκαταστάσεις και εξοπλισμός που συνδέονται με την επιτέλεση/ άσκηση του στοιχείου ΑΠΚ⁹

Το εργαστήριο κεραμικής στους Πύργους Θερμής διαθέτει τον παρακάτω εξοπλισμό:

- μηχανοκίνητο τροχό κεραμικής ο οποίος αποτελείται από το βασικό στέλεχος, το πανωτρόχι, και ένα πετάλι (πηδάλιο) που ρυθμίζει την ταχύτητα περιστροφής
- παραδοσιακό ποδοκίνητο τροχό που χρησιμοποιούσαν οι Κουρτζήδες από την πρώτη μέχρι και την τέταρτη γενιά. Σήμερα φυλάσσεται ως μουσειακό κομμάτι
- τρεις φούρνους, έναν πειραματικό και δύο μεγαλύτερους. Ο πειραματικός/δοκιμαστικός είναι τετράγωνος, μικρής χωρητικότητας, ο δεύτερος είναι κυλινδρικός, μεσαίας χωρητικότητας, ενώ ο τρίτος είναι μεγαλύτερης χωρητικότητας. Οι φούρνοι είναι εξοπλισμένοι με πυροστοιχεία, πάνω στα οποία στηρίζονται οι πυρόπλακες, ένα είδος ραφιών, όπου τοποθετούνται τα προς κλιβανισμό κεραμικά
- παραδοσιακά εργαλεία χάραξης και γλυπτικής, εκ των οποίων κάποια είναι κατασκευασμένα εξ ολοκλήρου από ξύλο και άλλα από μέταλλο. Σε αυτά περιλαμβάνονται και αυτοσχέδια εργαλεία τα οποία έχει κατασκευάσει η Ελπίδα Κουρτζή, αλλά και εργαλεία που είχαν κατασκευάσει οι προηγούμενες γενιές αγγειοπλαστών, όπως είναι το τριβείο υαλώματος ως μουσειακό πλέον αντικείμενο (θρυμματίζει τα

⁹ Στο πεδίο αυτό, αν απαιτείται, γίνεται αναφορά στις εγκαταστάσεις (π.χ. εργαστήριο, κτήριο συλλόγου, αίθουσα/-ες, βοηθητικά κτήρια), σε χώρους και τόπους που συνδέονται με το στοιχείο (π.χ. πλατεία, πανηγυρότοπος) και στον εξοπλισμό που πιθανόν είναι απαραίτητος για την επιτέλεση του στοιχείου ή σχετίζεται με αυτή.

πρωτογενή συστατικά που χρησιμοποιούνταν για την εφυάλωση των κεραμικών, ώστε να αποκτήσουν στιλπνή επιφάνεια), χειροποίητες σφραγίδες και καλούπια, γουδί για τρίψιμο χρωμάτων, πινέλα από τρίχες ζώων π.χ. ουρά αλόγου.

- μπαντανάδες: γαιώδη χρώματα που παρασκευάζονται από τον αγγειοπλάστη ανακατεύοντας σκόνη από λευκό ή κόκκινο χώμα και νερό. Το διάλυμα που σχηματίζεται έχει γαλακτώδη υφή και εφαρμόζεται σε νωπά αγγεία πριν το πρώτο ψήσιμο είτε με πινέλο είτε με την τεχνική βουτήματος. Οι μπαντανάδες χρησιμοποιούνται είτε για τη διακόσμηση των κεραμικών είτε για την κάλυψη ολόκληρης της επιφάνειάς τους
- πυροχρώματα: χρώματα σε μορφή σκόνης, τα οποία διαλυόμενα σε νερό εφαρμόζονται πάνω στα ψημένα αγγεία (μετά την πρώτη όπτηση)
- υαλώματα σε μορφή σκόνης, τα οποία διαλυόμενα σε νερό σχηματίζουν ένα γαλακτώδες διάλυμα που εφαρμόζεται σε νωπά αγγεία μετά το πρώτο ψήσιμο κυρίως με την τεχνική βουτήματος.
- πηλός διαφορετικών ειδών: χαμηλής (920 – 1050 Βαθμούς Κελσίου) και υψηλής θερμοκρασίας (1000 – 1250 Βαθμούς Κελσίου).

5. Προϊόντα ή εν γένει υλικά αντικείμενα που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της επιτέλεσης/άσκησης του στοιχείου ΑΠΚ

- Κεραμικά διακοσμητικά: βάζα, πιάτα τοίχου, μινιατούρες, πλακάκια, συνθέσεις τοίχου, επιτραπέζιες ή επιδαπέδιες.
- Κεραμικά χρηστικά αντικείμενα: κανάτες, στάμνες, ποτήρια, ποτηράκια κρασιού, γάστρες, καπακωτά δοχεία αποθήκευσης, φλυτζάνες, φλυτζανάκια, πιάτα φαγητού, μπωλ φαγητού, σαλατιέρες, φρουτιέρες.
- Κεραμικά κοσμήματα: σκουλαρίκια, βραχιόλια, δαχτυλίδια, μενταγιόν, καρφίτσες.
- Κεραμικά λαϊκής τέχνης που συνοδεύουν δώρα σε γάμους, βαφτίσεις με παραδοσιακά σχέδια και θεματολογία.
- Κεραμικά αναμνηστικά και μετάλλια για αθλητικές εκδηλώσεις
- Συλλεκτικά κεραμικά του Νικ Κουρτζή (1907 - 1998), γιο του Ηλία Κουρτζή, με τα χαρακτηριστικά σχήματα και σχέδια: ζωόμορφα και πτηνόμορφα αγγεία (κυρίως κανάτες και δοχεία αποθήκευσης με καπάκι) με φυτικά μοτίβα.

6. Ιστορικά στοιχεία για το στοιχείο ΑΠΚ¹⁰(έως 500 λέξεις)

Η «Κεραμική Κουρτζή» ιδρύθηκε γύρω στο 1820 από τον Παναγιώτη Κουρτζή στην Αγιάσο της Λέσβου. Ξεκίνησε ως οικοτεχνία και τον 20ό αιώνα εξελίχθηκε στη φημισμένη βιοτεχνία. Οι Κουρτζήδες είναι η μόνη ίσως οικοτεχνία στην Ελλάδα που μετρά αδιάλειπτα έξι γενιές αγγειοπλαστών.

Πρωτεργάτες κατά χρονολογική σειρά είναι οι Παναγιώτης Κουρτζής (1820-1895), Νικόλας Κουρτζής (1849-1929), Ηλίας Κουρτζής (1873-1956), Νίκος Κουρτζής (1907-1998), Ηλίας Κουρτζής (1944) και η Ελπίδα Κουρτζή (1981-).

Ήδη από τον 19^ο αιώνα το νησί της Λέσβου είχε αναπτυγμένη οικονομία χάρη στις μεγάλες εκτάσεις ελαιοκαλλιέργειας, ανθηρό εμπόριο (ελαιολάδου) αλλά

¹⁰ Ιστορικές πληροφορίες ή τοπικές διηγήσεις για την εμφάνιση, τη διάρκεια και τις προσαρμογές ή και τροποποιήσεις του στοιχείου ΑΠΚ, καθώς και ιστορικά στοιχεία για τον φορέα του στοιχείου ΑΠΚ (σε περίπτωση ομάδας, συλλόγου, σωματίου, ενορίας, συντεχνίας κτλ.)

και πρώιμη βιομηχανία (σαπωνοποιία). Τα αρχοντικά της Μυτιλήνης που χτίζονται εκείνη την περίοδο από μεγαλεμπόρους και βιομήχανους δηλώνουν την ιδιαίτερη ακμή που γνώρισε το νησί μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Τα προϊόντα της Λέσβου, μεταξύ αυτών και τα κεραμικά, εξάγονταν σε μεγάλες ποσότητες στην Κωνσταντινούπολη και την ευρύτερη περιοχή της Μικράς Ασίας και την Αίγυπτο.

Οι τσουκαλάδες της Αγιάσου, έδρας του εργαστηρίου της οικογένειας Κουρτζή, αλλά και του Μανταμάδου, του άλλου μεγάλου αγγειοπλαστικού κέντρου του νησιού, ήταν οργανωμένοι σε συντεχνίες, τα *σινάφια* ή *ισνάφια*. Προστάτης των αγιαστών τσουκαλάδων ήταν ο Άγιος Χαράλαμπος. Το 1862 μάλιστα ιδρύεται το συντεχνιακό ταμείο, μαρτυρία για την ύπαρξη του οποίου αποτελεί κουμπάρας (στην κατοχή της οικογένειας Κουρτζή) με επιγραφή σε μία από τις δύο στενές όψεις: «Δαπάνη του Συναφίου των Τζουκαλάδων εν έτει 1862». Ο κουμπάρας προοριζόταν για τη συγκέντρωση χρημάτων από τους τσουκαλάδες για την κάλυψη των αναγκών της συντεχνίας τους, ένας είδος κοινού ταμείου αλληλοβοηθείας. Υπεύθυνος για τη διαχείριση των χρημάτων και τη φύλαξη του κουμπάρά ήταν ο εκάστοτε πρόεδρος του σιναφίου.

Μάλιστα, στον Ιερό Ναό Αγίας Τριάδας στην Αγιάσο σε εικόνα του Αγίου Χαράλαμπου αναγράφεται: *Συνδρομή και δαπάνη του ευλογημένου συναφίου των Τσουκαλάδων. Παναγιώτου, Κωνσταντίνου, Ρηγέτας, Ευστρατίου, Αμήρισσας Αθανασίου, Αποστολου, Βασιλείου, Προκοπίου, Κομνηνού, Σπύρου, Δημητρίου, Ευστρατίου, Αντωνίου και Προκοπίου. Εν έτει Σωτηρίω τω 1870 Φεβρουαρίου 5. Χειρ Γεωργίου Χριστόφα εξ Ασωμάτου.* Ο πρώτος αναφερόμενος, Παναγιώτης, πρέπει να ήταν ο Παναγιώτης Κουρτζής με την ιδιότητα είτε του πρωτομάστορα είτε του προέδρου του σιναφίου.

Η μεγάλη ανάπτυξη της αγγειοπλαστικής στην Αγιάσο οφείλεται στον μεγάλο αριθμό πιστών που επισκέπτονταν ήδη από τη την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας το προσκύνημα της Παναγίας (Παναγιά του Λουκά) στο κοντινό μοναστήρι. Εκεί φυλάσσεται η εικόνα του Ευαγγελισμού, κειμήλιο από τους Αγίους Τόπους, η οποία σύμφωνα με την παράδοση έχει αποδοθεί στον ευαγγελιστή Λουκά. Ένα μέρος της αγγειοπλαστικής παραγωγής της Αγιάσου λοιπόν, εκτός από αυτά που ήταν καθημερινής χρήσης, περιλάμβανε ενθύμια και αναμνηστικά των προσκυνητών, όπως μικρά δοχεία αγιασμού, αλλά και ειδώλια ανθρώπων και ζώων. Όπως αναφέρει και ο Σοφοκλής Κουτρής στη μελέτη του για την κεραμική της Λέσβου (Κουτρής, 1999), η αγορά κεραμικών ενθυμίων του προσκυνηματος έδινε χαρά στους προσκυνητές, οι οποίοι, μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν ορισμένα από αυτά και για τις καθημερινές τους ανάγκες: το κουμάρι για τη φύλαξη νερού, η φοντανιέρα για πασατέμπο και γλυκά, η κανάτα για νερό και κρασί, το παγιαυλί (σφυριχτράκι) για δώρο στα παιδιά.

Μεγάλη επίδραση στους αγιαστές τσουκαλάδες άσκησαν οι αγγειοπλάστες που έφτασαν στο νησί μετά την καταστροφή του 1922, κυρίως από το Τσανάκ-Καλέ, μεγάλο αγγειοπλαστικό κέντρο της Μικράς Ασίας. Σύμφωνα με τη Μπέττυ Ψαροπούλου (Μπ. Ψαροπούλου, 1983) το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα η κεραμική της Αγιάσου να είναι πιο εξελιγμένη σε σχέση με τα υπόλοιπα αγγειοπλαστικά κέντρα στα ανατολικά του νησιού. Πάντως την εποχή της μεγάλης άνθησης της αγγειοπλαστικής στην Αγιάσο λειτουργούσαν πάνω από 40 εργαστήρια! Στην πορεία κάποια από αυτά έκλεισαν ή άνοιξαν νεότερα (από το 1850 έως το 1976).

Το εργαστήριο του Παναγιώτη Κουρτζή, εκτός από τα ενθύμια των προσκυνητών, κάλυπτε τις καθημερινές ανάγκες όχι μόνο των κατοίκων του χωριού αλλά και της ευρύτερης περιοχής, με παραγωγή ειδών καθημερινής χρήσης, όπως, στάμνες, κουμάρια και λαήνια, (αγγεία για τη το νερό ή το κρασί), τσουκάλια, τέστα (μαγειρικά σκεύη για ψήσιμο σε φούρνο), λεκάνες, κούπες, φλυτζάνια κ.ά. Ο Παναγιώτης Κουρτζής απέκτησε έξι παιδιά, πέντε αγόρια και ένα κορίτσι. Όλα ασχολήθηκαν με την αγγειοπλαστική. Ο μεγαλύτερος γιος Νικόλας(1845-1920), μαθητεύοντας κοντά στον πατέρα του, συνέχισε μαζί με το συνεργείο του την οικογενειακή παράδοση, την οποία και εμφύσησε στον γιο του Ηλία Κουρτζή (1873-1956), που έδωσε νέα πνοή στο οικογενειακό εργαστήριο.

Ο Ηλίας Κουρτζής φαίνεται ότι εξέλιξε σε μεγάλο βαθμό την τεχνοτροπία των παλαιότερων αγγειοπλαστών της οικογένειας. Μέχρι το 1900 κατασκεύαζε κεραμικά καθημερινής χρήσης (κουρούπια, κουμάρια, κουτρούπια, λεκάνες, βίκες, στάμνες, τέστα, γλάστρες, πιάτα κ.ά). Από το 1900 έως το 1912 στράφηκε στα διακοσμητικά κεραμικά, δημιουργώντας απομιμήσεις αρχαίων αγγείων (λυχνάρια, αμφορείς, υδρίες, κύλικες).

Όλα τα παιδιά του Ηλία Κουρτζή, εκτός από μία κόρη του, ασχολήθηκαν με την κεραμική τέχνη. Έτσι, τη σκυτάλη πήραν ο γιος του, Νίκος Κουρτζής, γεννημένος το 1907, με τον εξάδελφό του Οδυσσέα Κουρτζή. Το 1941, όταν εγκαταστάθηκαν στο Σταυρί, έφυγε ο Οδυσσέας και παρέμεινε ο Νίκος Κουρτζής με τον γαμπρό του Χαράλαμπο Πανταζή. Με την αγγειοπλαστική ασχολήθηκαν και οι τέσσερις αδερφές του Νίκου Κουρτζή. Φαίνεται μάλιστα ότι η οικογενειακή αγάπη στην τέχνη αυτή εμφυτεύτηκε και στους συζύγους των κοριτσιών Κουρτζή, καθώς όλοι ασχολήθηκαν με την κεραμική. Ακόμα και η γυναίκα του Νίκου Κουρτζή, Ελένη, εργαζόταν στο εργαστήριο. Η Δέσποινα Κουρτζή και ο σύζυγός της Στρατής Ασημένιος έφτιαξαν δικό τους εργαστήριο. Η Βασιλική Κουρτζή ασχολιόταν με τη διακόσμηση των αγγείων, ενώ ο σύζυγός της Παναγιώτης Τζίνης χειριζόταν άριστα τον κεραμικό τροχό. Η Αγγελική Κουρτζή ασχολήθηκε κι εκείνη με τη διακόσμηση ενώ ο σύζυγός της, Χαράλαμπος Πανταζής, εξαιρετικός ζωγράφος και πηλοπλάστης, θα μπορούσε ως συνεργάτης και μετέπειτα συνεταίρος του Νίκου Κουρτζή μέχρι και τον θάνατό του το 1989. Ο Νίκος Κουρτζής είχε μεγάλη δεξιότητα στη χρήση του τροχού, ενώ η σύζυγός του Ελένη, ήταν λαϊκή ζωγράφος και διακοσμήτρια. Τέλος και η άλλη αδερφή του Νίκου, Ευστρατία με τον σύζυγό της Χριστόφα Παραμυθέλλη, ήταν επίσης αγγειοπλάστες.

Χάρη στον Νίκο Κουρτζή, και αργότερα τον γαμπρό του Χαράλαμπο Πανταζή, η οικογενειακή επιχείρηση αναπτύχθηκε περισσότερο. Χαρακτηριστικά σχήματα της περιόδου εκείνης είναι οι ζωόμορφες ή πτηνόμορφες κανάτες με ραμφόσχημο στόμιο και ανθικά ή φυτικά μοτίβα. Η χαρακτηριστική κανάτα με μορφή πάπιας θυμίζει πολύ τα τσανακαλιώτικα κεραμικά και ήταν ένα από τα αγαπητά σχήματα της αγιασώτικης κεραμικής. Η Μπέττυ Ψαροπούλου (Μπέττυ Ψαροπούλου, 1983) αναφέρει ότι τα κεραμικά του Νίκου Κουρτζή, ο οποίος ξεκίνησε την ανοδική του πορεία το 1924, έφτασαν στον ζωγράφο Γιώργο Ιακωβίδη. Ήταν εκείνος που αποφάσισε να καλέσει τον αγιασώτη αγγειοπλάστη στη Σχολή Καλών Τεχνών ως ακροατή. Μετά από ένα χρόνο μαθητείας στη Σχολή, ο Νίκος Κουρτζής επέστρεψε στην Αγιάσο.

Από τότε ξεκινά και η περίοδος της μεγάλης άνθησης του εργαστηρίου, στο οποίο απονέμονται πολλοί έπαινοι και βραβεία για νέες τεχνικές που ξεκίνησαν να εφαρμόζονται πειραματικά με μεγάλη επιτυχία. Η πιο χαρακτηριστική είναι η

«μέθοδος μετατροπής χρώματος του πηλού» για την οποία το 1931 ο Νίκος Κουρτζής πήρε δίπλωμα ευρεσιτεχνίας από το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας. Πρόκειται για την τεχνοτροπία των χαρακτηριστικών «μαύρων βάζων», διακοσμημένων με φυτικά μοτίβα, όπως μαργαρίτες και άλλα λουλούδια. Στην τεχνική κατασκευής των μαύρων αγγείων μάλιστα βασίστηκε και η παραγωγή των πρώτων ελληνικών σχολικών αβακίων (πλάκες με κοντύλι). Η τεχνική διαδικασία παραγωγής μαύρων κεραμικών διδάχθηκε από τον Νίκο Κουρτζή, την τέταρτη δηλαδή γενιά, στον γιο του Ηλία Κουρτζή και στη συνέχεια στην εγγονή του Ελπίδα Κουρτζή που παράγει σήμερα με την ίδια ακριβώς τεχνική μαύρα κεραμικά κοσμήματα.

Οι Νίκος Κουρτζής με τη συνδρομή του ζωγράφου Χαράλαμπου Πανταζή εξέλιξαν ακόμη περισσότερο την τέχνη με την κατασκευή ανθρωπομορφικών συνθέσεων. Κοντά σε αυτές μεταπολεμικά θα προστεθούν συνθέσεις ζώων, ψαριών και φυτών, αλλά και στην πορεία η δημιουργία σειράς από μινιατούρες-τερακότες με σκηνές από υπαρκτά πρόσωπα από την αγροτική ζωή της Λέσβου. Αν και επηρεασμένος πάντως από τα κεραμικά του Τσανάκ-Καλέ, ο Νίκος Κουρτζής κράτησε σχήματα και σύμβολα από την τοπική παράδοση και τα εξέλιξε. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η μαργαρίτα, διακοσμητικό μοτίβο πολύ αγαπητό στην τοπική αγγειοπλαστική, που από τα χέρια του Νίκου Κουρτζή εμπλουτίστηκε και αναβαθμίστηκε ακόμη περισσότερο.

Στο εργαστήρι του δούλευαν μάστορες και εργάτες, ενώ η τέχνη διδασκόταν με την εμπειρική μαθητεία, από τους μεγαλύτερους στους νεότερους. Ο Νίκος Κουρτζής, δεξιότέχνης του τροχού, δίδασκε την τεχνική, ενώ ο Χαράλαμπος, χαρισματικός καλλιτέχνης, μαζί με τις γυναίκες της οικογένειας αναλάμβαναν τη διακόσμηση. Ο Ηλίας Κουρτζής, γιος του Νίκου, θυμάται τον πατέρα του ως τελειομανή και πολύ αυστηρό δάσκαλο στα «μαστοράκια» του. Άξιος μαθητής του ήταν ο Γιώργος Ακαμάτος, ο οποίος θα ανοίξει δικό του εργαστήρι μετά τη διάλυση της βιοτεχνίας Κουρτζή-Πανταζή.

Μέχρι και την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η ανάπτυξη της οικογενειακής επιχείρησης ήταν ραγδαία με μεγάλο αριθμό εξαγωγών στις διεθνείς αγορές. Με το ξέσπασμα του πολέμου η παραγωγή κεραμικών μειώνεται. Μεταπολεμικά και όσο σταδιακά ανακάμπτει η ελληνική οικονομία, η βιομηχανία τονώνεται με τη μαζική παραγωγή νέων, φθηνών και ανθεκτικών προϊόντων, όπως πλαστικών, εξαιτίας της μεγάλης ζήτησης των οποίων τα κεραμικά σκεύη θα παραγκωνιστούν. Περί τα τέλη της δεκαετίας του 1950, το εργαστήριο Κουρτζή θα πληγεί σε μεγάλο βαθμό, καθώς οι πωλήσεις των «μαύρων» θα μειωθούν δραστικά. Την ίδια στιγμή περιορίζεται η αγοραστική δύναμη των τοπικών αγορών, με το μεγάλο κύμα της μετανάστευσης να εντείνεται τόσο στα μεγάλα αστικά κέντρα όσο και στο εξωτερικό,

Όταν άλλοι αγγειοπλάστες αποφασίζουν το κλείσιμο των εργαστηρίων τους, ο Νίκος Κουρτζής αποφασίζει να επαναφέρει στην παραγωγή τα «αλειφωτά» αγγεία δηλαδή με λευκό μπαντανά, πυροχρώματα και εφυάλωση. Η νέα εποχή φέρνει μαζί της και νέες τεχνολογίες. Με την υποστήριξη του Ελληνικού Οργανισμού Ελληνικής Χειροτεχνίας, και κυρίως του επικεφαλής Μιχάλη Γούτου, το 1964 κατασκευάζεται στον χώρο του εργαστηρίου του Νίκου Κουρτζή νέο καμίνι (ειδικός φούρνος τύπου μούφουλ σχεδιασμένος από τον Ιταλό Vittore Cecconi) για το ψήσιμο των εφυαλωμένων αγγείων στο πρότυπο των γαλλικών κεραμικών. Ο φούρνος, ο οποίος σώζεται μέχρι σήμερα στο εργαστήρι της Ελπίδας Κουρτζή, διέθετε καμίνι τριών επιπέδων, διπλού τοιχώματος. Πρόκειται για το μοναδικό καμίνι αυτού του είδους που σώζεται ακόμα στην Ελλάδα. Η

καινοτόμος αυτή κατασκευή δεν προοριζόταν αποκλειστικά για τον παππού της. Ήταν προς κοινή χρήση από όλους τους αγγειοπλάστες της Αγιάσου και παράλληλα απασχολούσε και άλλες ειδικότητες που εμπλέκονταν στην κεραμική παραγωγή, όπως είναι οι προμηθευτές ξυλείας. Πάντως από τη στιγμή που ξεκίνησε η λειτουργία της, η παραγωγή του εργαστηρίου του Νίκου Κουρτζή αυξήθηκε εντυπωσιακά. Η αρχή έγινε με τη μεγάλη παραγγελία του ΕΟΤ σε 10.000 αγγεία, που προορίζονταν αντί μικρού αντιτίμου στους επισκέπτες της Γιορτής του Κρασιού στο Δαφνί τη δεκαετία του 1960.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1960 και μέχρι το 1973 ο Νίκος Κουρτζής θα δημιουργήσει νέα σειρά ζωόμορφων αγγείων γαλλικού τύπου, με έντονες επιρροές από τα κεραμικά του Τσανάκ-Καλέ, τα οποία εξάγονται στις αγορές της Ευρώπης, της Ιαπωνίας και της Αμερικής. Ακόμα και σήμερα τα κεραμικά αυτά αποτελούν μέρος συλλογών σε πολλές χώρες του εξωτερικού. Λόγω της αυξημένης ζήτησής τους, ο κόκκινος αγιασώτικος πηλός δεν επαρκούσε να καλύψει τις ανάγκες του εργαστηρίου με αποτέλεσμα να γίνουν εισαγωγές από το εργοστάσιο αργιλόμαζας στο Μαρούσι Αττικής και από την Κρήτη.

Με τη μεγάλη άνθηση που γνώρισε η επιχείρηση το 1964, ο Νίκος Κουρτζής δίνει εταιρική μορφή στη βιοτεχνία, κάνοντάς συνεταιρό του τον γαμπρό του και επί πολλά χρόνια συνεργάτη του Χαράλαμπο Πανταζή. Έτσι η βιοτεχνία μετονομάζεται σε Κουρτζή-Πανταζή, επωνυμία που θα κρατήσει μέχρι και το 1989, όταν ο Χαράλαμπος Πανταζής πεθαίνει. Τότε είναι που ξεκινά και η σταδιακή κάμψη της βιοτεχνίας. Σύμφωνα με μαρτυρία του Ηλία Κουρτζή, γιου του Νίκου, το εργαστήριο κατέληξε να χάσει όλο το έμψυχο δυναμικό του από μαστόρους και εργάτες, οι γυναίκες αποχώρησαν λόγω ηλικίας και ο αρχιεργάτης-μάστορας Γιώργος Ακαμάτος έστησε δικό του εργαστήριο.

Το 1976 τη σκυτάλη πήρε ο Ηλίας Κουρτζής, ο οποίος έναν χρόνο αργότερα λειτούργησε στη Λάρισα δικό του εργαστήριο, το μοναδικό τότε στην πόλη, με συνοδοιπόρο τη γυναίκα του Ελένη. Το 1983 εγκαθίσταται με την οικογένειά του στους Πύργους Θερμής στη Λέσβο, όπου μεταφέρει το εργαστήριό του. Την οικογενειακή παράδοση ανέλαβε να κρατήσει ζωντανή η κόρη του Ελπίδα, συνεχίζοντας την κατασκευή των χαρακτηριστικών σχημάτων και μοτίβων των κεραμικών των Κουρτζήδων και παράλληλα επιχειρώντας πειραματισμούς και συνδυασμούς με άλλες μορφές τέχνης, όπως είναι το κόσμημα.

Για τα κεραμικά της Αγιάσου χρησιμοποιούνταν δύο είδη χρώματος: το κοκκινόχρωμα, αρκετά ανθεκτικό, και το λιβδόχρωμα (κιτρινωπό) με μικρότερη αντοχή. Η επιλογή κάθε χρώματος εξαρτιόταν από το είδος του κεραμικού, που κατασκευαζόταν κατά περίπτωση. Συχνά μάλιστα δουλεύονταν και τα δύο μαζί.

Αφού θρυμμάτιζαν το χώμα με ξύλινο κόπανο, το τοποθετούσαν σε λάκκο με νερό για να γίνει ομοιόμορφη μάζα. Μετά από μια διαδικασία καθαρισμού σε μια σειρά από λάκκους και φιλτράρισμα του χρώματος, ο καθαρός πηλός απλωνόταν σε ρηχή δεξαμενή για την αποστράγγισή του. Ακολουθούσε η μεταφορά του στο εργαστήριο, όπου γινόταν το ζύμωμα του πηλού με τα πόδια. Στη συνέχεια, η μάζα τεμαχιζόταν σε μεγάλα κομμάτια, τα οποία και τοποθετούνταν σε ειδικό χώρο αποθήκευσης εντός του εργαστηρίου. Το επόμενο στάδιο ήταν ο σχηματισμός του αγγείου στον τροχό (αρχικά ποδοκίνητος, μετά ηλεκτροκίνητος) ή στα καλούπια, εάν πρόκειται για καλουπωτά αγγεία ή άλλες συνθέσεις. Μετά την ολοκλήρωση της φόρμας, τοποθετούνταν τα επίθετα διακοσμητικά στοιχεία και ακολουθούσε το φινίρισμα των αγγείων. Κάθε κομμάτι σφραγιζόταν με το όνομα του εργαστηρίου. Ακολουθούσε το στέγνωμα (ξέραμα) των αγγείων από τρεις έως τέσσερις

μέρες το καλοκαίρι στον ήλιο (ή σε σκιερό μέρος). Τον χειμώνα στέγνωναν από πέντε έως έξι μέρες σε ράφια ή στο πάτωμα. Τα αγγεία καλύπτονταν με μπαντανά και μετά τοποθετούνταν στο ξυλοκάμινο σε επάλληλες σειρές.

Μετά το πρώτο ψήσιμο τα κεραμικά ζωγραφίζονταν και εφυαλώνονταν, καλύπτονταν δηλαδή με ένα λεπτό στρώμα γυαλιού, το οποίο έκλεινε τους πόρους του κεραμικού, σταθεροποιούσε τα χρώματα και δημιουργούσε μια γυαλιστερή επιφάνεια. με τεχνική βουτήματος σε ρευστό υάλωμα. Για την εφαρμογή της εφυάλωσης βουτούσαν τα αγγεία σε κονιορτοποιημένο γυαλί αραιωμένο με νερό, σχηματίζοντας πάνω τους μια λεπτή κρούστα. Τα κεραμικά στη συνέχεια ξαναψήνονταν για να υαλοποιηθεί αυτό το λεπτό στρώμα. Λόγω της διπλής όπτησης τα αγγεία αυτά ονομάζονταν και "δίπτυρα". Την εφυάλωση μέχρι το μεσοπόλεμο κατασκεύαζαν οι ίδιοι οι αγγειοπλάστες με επίπονο τρίψιμο και ανάμειξη πρωτογενών υλικών στο τριβείο γυαλιού. Μετά τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο και ως σήμερα για την εφυάλωση χρησιμοποιούνται έτοιμα υλικά.

Τα εφυαλωμένα αγγεία, που απαντώνται στην αγιασώτικη κεραμική κατά περιόδους από το 1913 έως το 1979, έχουν την χαρακτηριστική λευκή επιφάνεια από μπαντανά και στυλιζαρισμένα μοτίβα (π.χ. μαργαρίτες, τριαντάφυλλα). Συνήθως τα μάτια των ζωόμορφων αγγείων είναι τονισμένα με έξεργο πλαστικό κύκλο και συμπληρώνονται με γραπτό διάκοσμο από ακτινωτές πυκνές μαύρες πινελιές. Τη διακόσμηση των αγγείων έκαναν οι τεχνίτριες του εργαστηρίου.

Μετρώντας ήδη μια παράδοση δύο περίπου αιώνων, οι έξι γενιές Κουρτζήδων έδωσαν περισσότερους από σαράντα τεχνίτες και μαστόρους στην τέχνη της αγγειοπλαστικής, της κατασκευής και διακόσμησης αγγείων. Σήμερα η τέχνη συνεχίζεται από την Ελπίδα Κουρτζή εμπλουτισμένη με νέες τεχνολογίες με βάση την μακραίωνη αγιασώτικη παράδοση.

7. Η σημασία του στοιχείου σήμερα (έως 300 λέξεις)

α. Ποια είναι η σημασία του στοιχείου για τα μέλη της κοινότητας/τους φορείς του;

Η αγγειοπλαστική αποτελούσε πάντα αναπόσπαστο κομμάτι της ταυτότητας του νησιού με παράδοση που ανάγεται ήδη στους προϊστορικούς χρόνους. Η κεραμική της οικογένειας Κουρτζή κατέχει ένα σημαντικό κομμάτι στην ιστορία της νεότερης κεραμικής τέχνης στην Ελλάδα. Η συνέχισή της από την έκτη γενιά Κουρτζήδων δηλώνει τη σημασία που της αποδίδει η εκπρόσωπος της, Ελπίδα Κουρτζή, καθώς σκοπός της είναι η διαφύλαξη και ανάδειξη της παραδοσιακής τεχνογνωσίας, που παραμένει ζωντανή σχεδόν δύο αιώνες τώρα.

Η Ελπίδα Κουρτζή κρατά ισχυρούς τους δεσμούς με τον τόπο της μέσα από την καλλιτεχνική της δραστηριότητα, προσπαθώντας να προβάλει τη σημασία της κεραμικής τέχνης εν γένει τόσο στην τοπική κοινωνία όσο και σε πανελλαδική κλίμακα μέσα από διοργάνωση εκθέσεων και εκδηλώσεων ευαισθητοποίησης.

Η τοπική κοινωνία αναγνωρίζει τη συμβολή της οικογένειας Κουρτζή στην ανάδειξη της ιστορικής και πολιτιστικής ταυτότητας της Λέσβου τόσο σε εθνικό όσο και διεθνές επίπεδο. Έτσι προσφέρει την υποστήριξή της κάθε φορά που πραγματοποιούνται δράσεις ευαισθητοποίησης και προβολής της κεραμικής τέχνης των Κουρτζήδων.

β. Ποια είναι η σημασία του στοιχείου για τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία;

Η κεραμική της οικογένειας Κουρτζή, όπως και κάθε εργαστηρίου που διαφυλάσσει ζωντανή την αγγειοπλαστική παράδοση, αποτελεί μάρτυρα της οικονομικής, κοινωνικής και καλλιτεχνικής ιστορίας της νεότερης Ελλάδας. Σε μια συνεχώς μεταβαλλόμενη εποχή, όπως η σημερινή, που οι κοινωνίες προσπαθούν να επαναπροσδιορίσουν την ταυτότητά τους, η κεραμική τέχνη και η χειροτεχνία γενικότερα μπορούν να αποτελέσουν σημείο αναφοράς για τη διαφύλαξη της συλλογικής μνήμης των τοπικών κοινωνιών.

Παρά τους κινδύνους που απειλούν την διαφύλαξή της, όπως και άλλων εκφράσεων παραδοσιακών τεχνών, εξαιτίας της κατίσχυσης της μαζικής παραγωγής βιομηχανοποιημένων ειδών που μιμούνται τα προϊόντα χειροτεχνίας, η ελληνική κοινωνία αναγνωρίζει τη σημασία της κεραμικής παράδοσης των Κουρτζήδων, η φήμη της οποίας έχει ξεπεράσει τα ελληνικά σύνορα ήδη από τον πρώτο καιρό εμφάνισής της. Οι πωλήσεις συλλεκτικών κομματιών του Νίκου Κουρτζή αλλά και νέων πρωτότυπων δημιουργιών της κόρης του Ελπίδας δηλώνουν την προτίμηση του αγοραστικού κοινού σε κεραμικά με ιδιαίτερη ταυτότητα. Παράλληλα αποτελούν έκφραση αναγνώρισης της αξίας καλλιτεχνών που εξακολουθούν να επιμένουν στις κεραμικές δημιουργίες συνδυάζοντας την παραδοσιακή τεχνογνωσία με νέες μορφές τέχνης.

Στο πλαίσιο αυτό η κεραμική των Κουρτζήδων συμβάλλει στην τόνωση του τουρισμού και την ενίσχυση της οικονομίας όχι μόνο σε εθνικό, αλλά και διεθνές επίπεδο, καθώς οι εξαγωγές κεραμικών εξακολουθούν να βρίσκουν μεγάλη ανταπόκριση και στις διεθνείς αγορές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η συνεργασία της Ελπίδας Κουρτζή με την εταιρεία AncientGreekSandals, με την διάθεση στην διεθνή αγορά χειροποίητων σανδαλιών με κεραμικά διακοσμητικά στοιχεία.

γ. Συμμετείχε και πώς η κοινότητα στην προετοιμασία της εγγραφής του στοιχείου στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς;¹¹

Ο Σύλλογος Κεραμιστών και Αγγειοπλαστών Λέσβου "Το Έργον", ο οποίος αποτελείται από 14 εργαστήρια, ενημερώθηκε με επίσημη επιστολή από την Ελπίδα Κουρτζή σχετικά με την υποβολή φακέλου υποψηφιότητας για εγγραφή της Κεραμικής Κουρτζή στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας. Με ιδιαίτερη χαρά εξέφρασε την αμέριστη ηθική υποστήριξη των μελών του στην πρωτοβουλία αυτή.

Με επιστολή ενημερώθηκαν και το Αναγνωστήριο Αγιάσου "Η Ανάπτυξη" και το Γεωγραφικό Διαμέρισμα Αγιάσου, τόπου καταγωγής της οικογένειας Κουρτζή, συνυφασμένου με τη λειτουργία της οικογενειακής επιχείρησης από την ίδρυσή της μέχρι και τη δεκαετία του 1970, οπότε και μεταφέρθηκε η έδρα του εργαστηρίου στους Πύργους Θερμής.

8. Διαφύλαξη/ανάδειξη του στοιχείου

¹¹ Στο σημείο αυτό μπορούν να παρατεθούν επιστολές των φορέων του στοιχείου με τις οποίες να εκφράζουν το ενδιαφέρον τους για τη διαφύλαξη/ανάδειξή του ως άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

α. Πώς μεταδίδεται το στοιχείο στις νεότερες γενιές σήμερα;¹²

Μέχρι την πέμπτη γενιά της οικογένειας Κουρτζή η τέχνη μεταβιβαζόταν από πατέρα σε γιο, ενώ στην περίπτωση της Ελπίδας από πατέρα σε κόρη, καθώς μαθήτευσε κοντά στον πατέρα της, Ηλία Κουρτζή. Παράλληλα, η τέχνη διδασκόταν με βιωματική μαθητεία των νέων κοντά στους αρχιμάστορες, με αποτέλεσμα το εργαστήριο των Κουρτζήδων να έχει δώσει συνολικά 40 αγγειοπλάστες που κράτησαν ζωντανή την τέχνη είτε δουλεύοντας στο εργαστήριο είτε ανοίγοντας δικά τους. Κατά τη διάρκεια της μαθητείας κάθε τεχνίτης αποκτούσε και εξειδίκευση, όπως στην κίνηση του τροχού, τη ζωγραφική διακόσμηση κλπ. Η ζωγραφική των αγγείων αποτελούσε κατ' εξοχήν απασχόληση των γυναικών της οικογένειας από γενιά σε γενιά.

Επίσης στο οικογενειακό αρχείο φυλάσσεται ένας πλούτος τεκμηρίων, όπως έγγραφα, τετράδια, λευκώματα με καταγεγραμμένα όλα τα στάδια της παραδοσιακής τεχνογνωσίας, όπως εφαρμόστηκαν με καινοτομίες και παραλλαγές από κάθε γενιά Κουρτζήδων.

Απόδειξη της συνέχισης της οικογενειακής παράδοσης σήμερα αποτελούν και οι κεραμικές δημιουργίες της Ελπίδας Κουρτζή που κατασκευάζει κοσμήματα αξιοποιώντας την τεχνική μετατροπής του πηλού σε μαύρο με τη διαδικασία του αναγωγικού ψησίματος, καινοτομία που εφηύρε ο παππούς της Νίκος Κουρτζής. Επόμενος στόχος της είναι η παραγωγή κεραμικών, εμπνευσμένων από τη σειρά των κεραμικών αρχαϊκής τεχνοτροπίας που χαρακτήριζαν για ένα μεγάλο διάστημα μια σειρά κεραμικών του Νίκου Κουρτζή.

β. Μέτρα διαφύλαξης/ανάδειξης του στοιχείου που έχουν ληφθεί στο παρελθόν ή που εφαρμόζονται σήμερα (σε τοπική, περιφερειακή ή ευρύτερη κλίμακα)

Ο Ηλίας Κουρτζής, εκπρόσωπος της πέμπτης γενιάς, έφερε σε επαφή μαθητές προσχολικής ηλικίας με την κεραμική τέχνη στο εργαστήρι του στην Λάρισα κατά την περίοδο 1977-1983. Επίσης πραγματοποίησε σειρά μαθημάτων για το Σώμα Ελληνίδων Οδηγών και στη συνέχεια, μετακομίζοντας στους Πύργους Θερμής της Λέσβου, δίδαξε την κεραμική σε ενήλικες μέσα από κύκλο θεωρίας και εφαρμογών της παραδοσιακής τέχνης του πηλού με τρίμηνη διάρκεια. Παράλληλα, έχει πραγματοποιήσει ατομική έκθεση στη Λέσβο, ενώ έχει συμμετάσχει επί σειρά ετών στην Παλλεσβιακή Έκθεση Κεραμικής, μία σημαντική δράση που συμβάλλει στη διαφύλαξη και ανάδειξη της κεραμικής παράδοσης της Λέσβου.

Αλλά και η Ελπίδα Κουρτζή, εκπρόσωπος της έκτης γενιάς Κουρτζήδων, συμμετέχει και υποστηρίζει δράσεις που συμβάλλουν στην προβολή της κεραμικής τέχνης. Τον Ιανουάριο του 2015 η κεραμική Κουρτζή συμμετείχε στην περιοδική έκθεση «Λεσβία Γη... Ξενία Γη...», που πραγματοποιήθηκε από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Λέσβου στο Αρχαιολογικό Μουσείο Μυτιλήνης με θέμα την ιστορία της λεσβιακής κεραμικής από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι σήμερα. Στο πλαίσιο της έκθεσης εκδόθηκε κατάλογος με πλούσιο πληροφοριακό και φωτογραφικό υλικό.

¹² Η μετάδοση του στοιχείου είναι αποτέλεσμα θεσμοθετημένης ή μη διαδικασίας μαθητείας (π.χ. σε σχολή ή κοντά σε έναν μάστορα/ειδικό/γνώστη) ή αποτελεί καρπό βιωματικής μύησης;

Στις 26 Νοεμβρίου του 2017 ο Ηλίας και η Ελπίδα Κουρτζή συμμετείχαν στην τιμητική εκδήλωση που πραγματοποιήθηκε στην Αίθουσα Τέχνης και Πολιτισμού «ΤΟΛ» του Κέντρου Ελληνικής Κεραμικής στο Μαρούσι, όπου μίλησαν για την ιστορία της κεραμικής. Η εκδήλωση εντάχθηκε στο πλαίσιο της 55ης Πανελλήνιας Έκθεσης Κεραμικής που οργάνωσε η Πανελλήνια Ένωση Κεραμιστών και Αγγειοπλαστών (ΠΕΚΑ) από 19 Νοεμβρίου έως 23 Δεκεμβρίου και είχε τίτλο «Έλληνες Κεραμιστές: Λεσβιακή Κεραμική – Έξι γενιές Κουρτζήδες (1820 – σήμερα)».

Την 5η Ιουλίου του 2018 εγκαινιάστηκε στο Μουσείο Βιομηχανικής Ελαιοεργασίας Λέσβου στην Αγία Παρασκευή η έκθεση «Δια χειρός Κουρτζή» σε συνεργασία με το Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς (ΠΙΟΠ). Η έκθεση, που οργανώθηκε με την επιστημονική συνδρομή του Κέντρου Μελέτης Νεώτερης Κεραμικής, φώτισε πτυχές της πολύχρονης διαδρομής της οικογένειας αγγειοπλαστών Κουρτζή από το 1820 μέχρι τις μέρες μας. Μέσα από τη διαδρομή αυτή αναδείχθηκαν στοιχεία τοπικής ιστορίας, ήθη και έθιμα, τεχνικές που σχετίζονται άμεσα με την πορεία της αγγειοπλαστικής τέχνης, τόσο στο νησί της Λέσβου, όσο και στην ευρύτερη περιοχή. Στην έκθεση παρουσιάστηκαν περισσότερα από εκατό χαρακτηριστικά κεραμικά της οικογένειας Κουρτζή από τα μέσα του 19ου αιώνα έως σήμερα. Τα αντικείμενα μαρτυρούσαν τη μακρά διαδοχή των έξι γενεών, αλλά και των αγγειοπλαστικών εργαστηρίων που αναπτύχθηκαν και εξελίχθηκαν με την πάροδο του χρόνου.

Στο πλαίσιο της ίδιας έκθεσης η Ελπίδα Κουρτζή σε συνεργασία με το Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς (ΠΙΟΠ), διοργάνωσαν βιωματικά εργαστήρια κεραμικής για σχολικές ομάδες πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, με τίτλο «Με νερό και χώμα...». Οι συμμετέχοντες κεραμίστες μίλησαν στους μαθητές για την τέχνη του πηλού και κατασκεύασαν μαζί τους αντικείμενα εμπνευσμένα από τις προσωπικές εμπειρίες και την παράδοση του τόπου τους.

Στις 6 Μαρτίου του 2019, στα πλαίσια της εκδήλωσης «Γ' Κύκλος Νεώτερης Κεραμικής» που πραγματοποιήθηκε στην Γαλλική Σχολή Αθηνών, ο Ηλίας Κουρτζής μίλησε για την ιστορία της αγιασώτικης κεραμικής μέσα από μια ιστορική στην οικογενειακή παράδοση στην τέχνη της κεραμικής των Κουρτζήδων.

γ. Μέτρα διαφύλαξης/ανάδειξης που προτείνεται να εφαρμοστούν στο μέλλον (σε τοπική, περιφερειακή ή ευρύτερη κλίμακα)

Στόχος του εργαστηρίου Κουρτζή είναι η διαφύλαξη της παραδοσιακής διαδικασίας παραγωγής αγγείων, κοσμημάτων και διακοσμητικών στοιχείων και η ανάδειξη της κεραμικής τέχνης ως αναπόσπαστου μέρους της πολιτιστικής κληρονομιάς της Λέσβου μέσα από οργάνωση και προβολή συλλογικών δράσεων που σχετίζονται με την προβολή της τέχνης. Παράλληλα, έμφαση δίνεται και στον προγραμματισμό εκδηλώσεων με σκοπό την προβολή κεραμικών δημιουργιών που είναι αποτέλεσμα συνδυασμού της τοπικής κεραμικής παράδοσης με σύγχρονες τάσεις, δίνοντας νέα πνοή στα εργαστήρια κεραμικής που εξακολουθούν να είναι ακόμα σε λειτουργία στο νησί.

Κύρια προτεραιότητα της Ελπίδας Κουρτζή είναι να επαναλειτουργήσει το παλιό εργαστήριο στην Αγιάσο μαζί με τον χώρο του πωλητηρίου, ενώ παράλληλα να αξιοποιηθεί και το πατρογονικό σπίτι ως μουσειακός χώρος για την έκθεση των σωζόμενων κεραμικών όλων των γενιών Κουρτζή. Ειδικά το εργαστήριο με την

αναστήλωση του παλιού καμινιού και τη λειτουργία του ποδοκίνητου τροχού μπορεί να αποκτήσει ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο προβολής της παραδοσιακής αγγειοπλαστικής τέχνης τόσο στην τοπική κοινωνία όσο και τους επισκέπτες του νησιού.

Στην προσπάθειά της για τη διαφύλαξη της παραδοσιακής τεχνογνωσίας η Ελπίδα Κουρτζή στοχεύει στην υλοποίηση δράσεων σε συνεργασία με κατά τόπους φορείς, οι οποίες θα περιλαμβάνουν μαθήματα κεραμικής για παιδιά και ενήλικες καθώς και παρουσίαση οπτικοακουστικού υλικού σχετικά με την παραδοσιακή κεραμική.

Τέλος, ο Ηλίας Κουρτζής, έχει ήδη ξεκινήσει την συγγραφή βιβλίου με βιογραφικά στοιχεία από την πορεία του στην κεραμική τέχνη αλλά και ιστορική αναδρομή στις παλαιότερες γενιές των Κουρτζήδων με πλούσιο πληροφοριακό και φωτογραφικό υλικό από το αρχείο τόσο της οικογένειας όσο και ερευνητών που έχουν μελετήσει την κεραμική παράδοση της οικογένειας Κουρτζή.

9. Βασική Βιβλιογραφία (με αλφαβητική σειρά)

- Βασιλειάδης, Δ. (1971), Θεώρηση της Αιγαιοπελαγίτικης Αρχιτεκτονικής υπό ανήσυχη οπτική γωνιά, Αθήνα.
- Βογιατζόγλου, Μ. (2009), Παραδοσιακή κεραμική της νεώτερης Ελλάδας, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση
- Γιαννοπούλου, Μ., Δεμέστιχα, Σ. (1998), Τσκαλαριά: τα εργαστήρια αγγειοπλαστικής της περιοχής Μανταμάδου Λέσβου, Κέντρο Μελέτης Νεώτερης Κεραμικής – Κοινότητα Μανταμάδου.
- Γκαλερί ΕΞΟΔΟΣ (2018), 7^η Πανελλαδική Έκθεση Κεραμικής, σ. 9-17.
- Κολαζιζέλλης, Σ. (1947), Θρύλος και ιστορία της Αγιάσου, Μυτιλήνη.
- Κορρέ - Ζωγράφου, Κ. (2003), Τα κεραμικά του Αιγαίου, Υπουργείο Αιγαίου.
- Κορρέ - Ζωγράφου, Κ. (1995), Τα κεραμικά του Ελληνικού χώρου, Αθήνα, Εκδόσεις Μέλισσα
- Κουνουγέρη - Μανωλεδάκη, Ε. (2017), Συλλογή κεραμικών πιάτων (1670 – 1970), Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Χορτιάτης.
- Κουρτζής, Η. (1990), Νίκος Κουρτζής: Ένας Πρωτομάστορας της λαϊκής αγγειοπλαστικής, Μυτιλήνη.
- Κουτρή, Σ. (1999), Κεραμικές Μορφές της Λέσβου, Αθήνα, Εκδόσεις ΕΟΜΜΕΧ- Ίνδικτος.
- Κυριαζοπούλου, Β. (1989), Ελληνικά Παραδοσιακά Κεραμικά, Αθήνα, Εκδόσεις ΕΟΜΜΕΧ
- Κυριαζοπούλου, Β. (1969), Κεραμική, *Νεοελληνική Χειροτεχνία*, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος.
- Μητροπολίτου Μυτιλήνης Κυρίου Κυρού Ιακώβου Β' (1969), *Η κεραμική Τέχνη της Λέσβου* στο Σφενδόνης Ν.(επιμ.), *Μακεδονικό Ημερολόγιο*, σ. 273.
- Ψαροπούλου, Μ. (1983), Τελευταίοι τσουκαλάδες του Ανατολικού Αιγαίου, Αθήνα, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα

10. Συμπληρωματικά Τεκμήρια

α. Κείμενα (πηγές, αρχειακά τεκμήρια κτλ.)

β. Χάρτες

γ. Οπτικά και ακουστικά τεκμήρια (σχέδια, φωτογραφίες, αρχεία ήχου, βίντεο κτλ.)

δ. Διαδικτυακές πηγές (υπερσύνδεσμοι)¹³

- <http://www.vintagelesvos.gr/ilias-koyrtzis-i-techni-einai-mia-ypothesi-dramatiki/>
- <http://www.agiasos.gr/article/keramiki>
- <https://www.kathimerini.gr/974544/gallery/epikairothta/ellada/e3i-genies-sthn-texnh-ths-keramikhs>
- <https://youtu.be/T360i-UHtPc>
- http://www.piop.gr/el/Activities/ekdiloseis-mouseia/MBEL-kourtzis-2018.aspx?fbclid=IwAR0HG43LvwTecObM6p-mdeU5WoNEetvll-3Z_jmbvLp686eIML4eWQElydl
- <https://youtu.be/s-op6hfsHpk>
- <http://enosi-keramiston-aggeioplaston.blogspot.com/2017/>
- <https://youtu.be/ox32tHqoS88?t=181> EPT: ΑΓΝΩΣΤΗ ΕΛΛΑΔΑ - ΑΓΙΑΣΟΣ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ
- <https://youtu.be/eTs2k4oM1rE?t=720> (EPT: ΑΓΙΑΣΟΣ 1980)
- <http://anagnostirio.info/foto/index.php?/category/377>

11. Στοιχεία συντάκτη του Δελτίου

α. Όνομα Συντάκτη/-ών: Ελπίδα Κουρτζή

β. Ιδιότητα Συντάκτη/-ών: Κεραμίστρια / Ιδιοκτήτρια του εργαστηρίου

γ. Τόπος και Ημερομηνία Σύνταξης του Δελτίου: Αθήνα 11/5/2020

12. Τελευταία συμπλήρωση/επικαιροποίηση του Δελτίου

¹³ Παρατίθενται υπερσύνδεσμοι διαδικτυακών τόπων στους οποίους μπορεί κανείς να ανατρέξει για επιπλέον τεκμηρίωση του στοιχείου.